

49. Peygamî'nin Fîrûz Şâh-nâme'sinden Hareketle Halk Hikâyesi ve Çeşitleri¹**Halis AYDIN²****APA:** Aydın, H. (2023). Peygamî'nin Fîrûz Şâh-nâme'sinden Hareketle Halk Hikâyesi ve Çeşitleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 808-820. DOI: 10.29000/rumelide.1405801.**Öz**

Fîrûz-nâme, İran edebiyatının 15. yüzyılda yaşamış önemli hikâye anlatıcılarından birisi olan Peygamî mahlaslı Mevlânâ Şeyh Hacı Muhammed tarafından Dârâb-nâme ismiyle kaleme alınmış Antik İran coğrafyasının özelliklerini taşıyan sahip bir halk hikâyesidir. Eser, kendi döneminde oldukça popüler olmuş 16. Yüzyılın önemli devlet adamlarından Celâl-zâde Sâlih Çelebi tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir. Fars edebiyatında Sebki-ı Avam denilen mahalli bir üslup bağlamında yazılan eser Fars nesrinin önemli eserleri arasında gösterilmektedir. Hikâye özelde Aynü'l-hayât ve Fîrûz Şâh arasındaki aşk hikâyesini anlatırken genelde ise olağanüstü olayları ihtiva eden bir serüven hikâyesidir. Eserde yer alan cin, peri ve ayyârî hikâyeler hikâyenin muhtevasını genişletmiştir. Birçok araştırmacı, bu hikâyeyi Aristoteles'in edebî türler teorisi çerçevesinde incelemeye çalışmıştır. Bu bakış açısına göre İran halk hikâyeleri, tarihi oldukça eskiye dayanan bir hikâye anlatma geleneğinden esinlenen bağımsız bir edebî tür olarak doğmuştur. Bu edebiyat geleneğinde anlatıcı, anlatımında her zaman farklı bakış açıları ve farklı edebî kategorileri kullanır. Bu çalışmada Fîrûz-nâme hikâyesi ilk olarak edebî türler teorisi bağlamında daha sonra da eski Fars hikâyeciliği poetikası açısından incelenmeye çalışılmıştır. Makalede ilk olarak hikâyenin özeti verilmiş ve ardından Aristo'nun edebî türler teorisi hakkında teorik bilgiler kaleme alınmıştır. Çalışmanın devamında Fars hikâyeciliğinin poetikası ve Fîrûz-nâme hakkında yapılan çalışmaların geçmişi verilmiştir. Son olarak makalenin başlığında vadedilen inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde orijinal metinden referanslar alınarak yazılan teorik bilgilerin teyidi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Edebî Türler Teorisi, Farsça Hikâye Anlatma Geleneği, Bakış Açısı, Fîrûz-nâme

- ¹ **Farsça orijinali:** Omid Zakerikiş – Muhsin Muhammed Feşariki, “Kıssahâ-yı Âmiyâne ve Envâ'-ı Edebî Bâ-Tekye Ber-Fîrûz Şâh-nâme-i Peygamî”, *Pejûheş*, Sâl 3, Şomâre 4, (Tâbistân 1392), s. 11-32. Çeviriye tarafımızca yapılan ilaveler tırnak içerisinde ve italik olarak verilmiştir. Makalenin tashih aşamasında desteklerini esirgemeyen Ümran AKGEDİK'e teşekkür ederim. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Çıkar Çatışması:** Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
- Finansman:** Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
- Telif Hakkı & Lisans:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
- Kaynak:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Benzerlik Raporu:** Alındı – Turnitin, Oran: %1
- Etik Şikayeti:** editor@rumelide.com
- Makale Türü:** Çeviri makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 24.10.2023-**Kabul Tarihi:** 20.12.2023-**Yayın Tarihi:** 21.12.2023; **DOI:** 10.29000/rumelide.1405801
- Hakem Değerlendirmesi:** İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Dr., Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Kütahya, Türkiye), aydinhalis01@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-9382-1507, **ROR ID:** https://ror.org/03jtrja12, **ISNI:** 0000 0004 0595 6407, **Crossreff Funder ID:** 501100008348

Adres**Address***RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**RumeliDE Journal of Language and Literature Studies***e-posta:** editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124**e-mail:** editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Folk Tale and Its Varieties Based On The Prophets Darab-name³

Abstract

Firûz-nâme ise folk tale with the atmosphere of Ancient Iran, written in the 9th century. While the story tells the love story between Aynü'l-hayât and Firûz Şâh in particular, it is generally a story of adventure and adventure involving extraordinary events. The genie, fairy and ayyârî stories in the work expanded the content of the story. The work was translated into Turkish Celal-zade Salih Çelebi, one of the important statesmen of the 16th century, who was very popular in his time. The work, written in the context of a local style called Sebk-i Avam in Persian literature is considered among the important works of Persian prose. While the story specifically tells the love story between Aynü'l-hayat and Firuz Şah in general it is an adventure story involving extraordinary events. The genie, fairy and ayyari stories the work expanded the content of the story. Many researchers have tried to examine this story within the framework of Aristoteles theory of literary genres. According to this point of view, Iranian folk tales are an independent literary genre inspired by a very old story-telling tradition. In this literary tradition, the narrator always uses different perspectives and different literary categories in her narration. In this study, the story of Firûz-nâme was tried to be examined first in the context of literary genres theory and then in terms of old Persian storytelling poetics. Finally an attempt was made to carry out the analysis promised in the title of the article. In this study the story of Firuz-name was tried to be examined first in the context of literary genres theory and then in terms of old Persian storytelling poetics. In the article first a summary of the story is given and then theoretical information about Aristoteles theory of literary genres is written. In the continuation of the study, the poetics of Persian storytelling and the history of studies on Firuz-name are given. In this section the theoretical information written by taking references from the original text has been confirmed.

Keywords: Story, Theory of Literary Genres, Persian Storytelling Tradition, Opinion, Firûz-nâme.

Giriş

Kıssa-i Firûz Şâh 9. yüzyılda kaleme alınmış ve Antik İran atmosferini yansıtan uzun soluklu bir aşk ve macera hikâyesidir. Bu tür halk hikâyeleri, hikâye ve masal anlatıcıları tarafından kullanılmış ve dilden dile aktarılacak varyantlara uğramıştır. Hikâyenin anlatıldığı her bir varyantta anlatıcının/okuyucunun anlatım tarzı da değişmiştir.⁴ Kaynaklar hikâyenin müellifi olarak Peygâmî⁵ mahlashı Mevlana Hacı

³ **Original in Persian:** Omid Zakerikish - Muhsin Muhammad Fashariki, "Kıssahâ-yı Âmiyâne ve Envâ'-ı Edebî Bâ-Tekye Ber-Firûz Şâh-nâme-i Peygâmî", *Pejûheş*, Sâl 3, Şomâre 4, (Tâbistân 1392), pp. 11-32.

I would like to thank Ümran AKGEDİK for her support during the proofreading stage of the article.

It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 1

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 24.10.2023-**Acceptance Date:** 20.12.2023-**Publication Date:** 21.12.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1405801

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

⁴ "Firûz-nâme hikâyesi Arapçaya da tercüme edilmiş ve mevcut Farsça metinle karşılaştırılarak ortaya konmuştur. Her iki dilde de hikâyenin özü aynı olup hikâyeyi anlatma teknikleri farklıdır (Peygâmî, 1341: 766-777).

⁵ "Zebihullah Safâ'ya göre Peygâmî, 8 veya 9. yüzyıllar arasında Firûz-nâme'yi ezberleyen ve topluluk önünde anlatan/okuyan bir hikâye anlatıcısıydı. Eseri İngilizce'ye tercüme eden William Hanaway Peygâmî'nin Firûz-nâme'yi dikte ettiğine ve Mahmut DeFTERHAN isimli bir hikâye derleyicisinin kaleme aldığına inanmaktadır. Ayrıca eserde yer alan

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

Muhammed bin Şeyh Ahmed bin Mevlânâ Ali bin Hacı Muhammed el-Meşhûr ismi etrafında birleşirler. (Peygamî, 1341: 372). Zebihullâh Safâ, William Hanaway ve Cafer-i Mahcûb gibi bilim adamları bu kişiyi hikâyenin yazarı/anlatıcısı olarak kabul etmişlerdir (Peygamî, 1339: 12; Hanaway, 1999: 252; Mahcûb, 1382: 685). Eser üzerinde en son çalışma yapan Mihran Afshari ve Iraj Afshar ise Zebihullâh Safâ, William Hanaway ve Cafer-i Mahcûb'un görüşlerinin aksine bu kitabın doğrudan sözlü formda meydana getirilme sebebinin anlatımın birden fazla olmasından kaynaklı olmadığını ifade etmişlerdir. Kitabın genelinde Peygamî'den bahsedilmiş olma nedeni dinleyiciler için Fîrûz-nâme'nin metin üzerinden okunmuş olmasıdır. Bundan dolayı Mehran Afshari eserinde şöyle bir çıkarımda bulunur: "Her hâlükârda bu kitabın derleyicisi ve yazarı Peygamî değildir. Eserin bir bölümünde Peygamî'den saygıyla "Ulu Mevlânâ" diyerek bahsedilirken diğer taraftan da zayıf kul gibi başlıklar kullanılmıştır" (Afshari, 1388: 11).

Fîrûz-nâme'nin bir bölümünü Zebihullâh Safâ "*Dârâb-nâme*" adı altında iki cilt olarak, bir diğer kısmını ise "*Fîrûz Şâh-nâme*" başlığıyla Iraj Afshar ve Mehran Afshari yayımlamıştır. İran padişahı Melik Darab'ın oğlu Fîrûz Şâh'ın anlatıldığı hikâyenin Arapça versiyonu daha kısadır. Bu nedenle Zebihullâh Safâ, ikinci cildin sonunda hikâyenin Arapça metninin özetini vererek buradaki eksikliği gidermiştir (Peygamî, 1341: 764-759).

Fîrûz Şâh hikâyesi; İskender-nâme, Hamza-nâme (Ca'fer Şî'âr Versiyonu), Dârâb-nâme-i Tarsûsî ve Semek-i Ayyâr ile birlikte Safevi döneminden önce yazılmış, İran edebiyatının en önemli halk hikâyelerinden biridir.⁶ Bu eserler, halk arasında yaygın olan Farsçaya yani Sebki-Avam özellikleri taşıdıkları için Fars edebiyatı için önemli eserlerdir (Peygamî, 1388: 9). Ayrıca bu tür eserler Fars toplumunun sosyal, siyasi, ekonomik ve psikolojik özelliklerini göstermesi açısından değerlidir. Fars edebiyatı nesir özelliklerinin mevcut olduğu bu eserler Farsça nesrin gelişim ve değişimi hakkında da bilgiler içermektedir (Zekâvâti, 1387: 56).

1. Kıssa-i Fîrûz Şâh Hikâyesinin Özeti

Hikâye, Melik Dârâb'ın Tanrı'dan bir oğlan çocuğu istemesiyle başlamaktadır. Dârâb, vezîri Tîtûs Hakîm'e bu isteğini danışır ve aldığı tavsiyeler neticesinde Berber padişahının kızı Güher-tâc ile evlenmeye karar verir. Evlendikten kısa bir süre sonra bir oğlu olur. Tîtûs Hakîm, çocuğun talihine bakar ve isminin Fîrûz Şâh olması yönünde görüş bildirir. Fîrûz Şâh'ın gençlik ve şehzâdelik yılları anlatılırken yakın arkadaşları Ferruh-zâd ve Bihrûz ile birlikte yoldaş olmalarından da bahsedilir. Fîrûz Şâh kendi yaşlıtlarına nazaran daha hızlı gelişen ve her şeyi çabuk kavrayan bir şehzadedir. Yedi yaşında iken ilim öğrenmeye başlayan Fîrûz, on yaşında silah tutmayı ve at üstünde ok atmayı öğrenir. Çocukluk yaşlarından itibaren kahraman ve savaşçı olacaklarının sinyallerini veren bu üç silahşör, hayatlarının tamamında da hep bir arada olacaklardır.

Hikâyenin olay örgüsünde ilk kırılma Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât'ı rüyasında görmesiyle gerçekleşir. Birkaç gece rüyasında Aynü'l-hayât'ı gören Fîrûz Şâh, rüyasını Tîtûs'a tabir ettirmiş ve Aynü'l-hayât'ı görmek için dostu Ferruh-zâd ile birlikte hazırlıklara başlar. Yola çıkmadan önce Yemen vilayetinde uzun yıllar yaşamış olan Siyâvûş'u keşif amacıyla Yemen'e gönderir. Siyâvûş, Aynü'l-hayât'ı Yemen'de bulmuş ve Fîrûz Şâh'ın tasvirlerini çizip gezindiği bahçenin ağaçlarına asar. Aynü'l-hayât, Neşât-âbâd Köşkü'nün bahçesinde gezerken Fîrûz'un tasvirlerini görür ve ona âşık olur. Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât'ı bulmak için çıktığı yolculuk uzun yıllar sürmüştür. Yolculuğun başlangıcından iki âşığın kavuşmasına

⁶ "Bu hikâyenin derleyicileri, bu masalın anlatıcıları, bu hikâyenin râvileri" gibi ifadeler Dârâb-nâme'nin temel hikâyesini Peygamî'nin yaratmadığını, kendisinin başka bir versiyon oluşturduğuna işaret etmektedir (Hanaway, 1999).

Ca'fer-i Mahcûb Fîrûz-nâme nesrini fasih, sade, ahenkli olarak nitelerken (Mahcûb, 1382: 693), Safâ, İran edebiyatı tarihinde Fars nesrinin en güzel örneklerinden birisi olarak görür (Safâ, 1369: 519).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

kadar geçen süre zarfında savaşlar, esaretler, yenilgiler sürekli olarak devam etmiştir. Tüm bu uğraşlar sonucunda Aynü'l-hayât ve Fîrûz Şâh kavuşur.

2. Edebî Türler Teorisi⁷

Fîrûz-nâme'nin edebî türünü eleştirmek ve incelemek için Aristoteles'in edebî türler teorisi ve diğer taraftan Fars edebiyatındaki hikâye anlatma poetikasıyla faydalanılmıştır. Edebî eserlerin diğer sanatlardan farklılaştığı noktalardan birisi de türlere göre ayrılmasıdır. Eflatun ve Aristo'nun görüşlerini yansıtan edebî türler teorisi hâlâ edebiyat eleştirmenleri tarafından tenkit konusu olmuştur. Eserin ayrılma sürecinin ve gelişim seyrinin en başından beri nasıl olduğuyla ilgili başka bir sebebi olması gerektiği düşünülmektedir. Aristo, yansıtma yönteminin geçerliliği konusunda şu ifadeleri kullanır: “Yazar gerçekten olanı değil, olabilecek şeyleri olabilirlik ya da zorunluluk yasasına göre anlatmalıdır. Ayrıntıların, rastlantıların, olağanüstü durumların atılarak evrensel olanın yansıtılması esastır” (Akderin, 2020: 38). Aristo'ya göre lirik tür, yazarın kendini ifade etmesi olarak kabul edilirken epik türde ise şair bazen anlatıcı olarak kendi dilinde konuşur bazen de karakterlerin doğrudan konuşmasını sağlar (Warren 1373: 261). Batılı edebiyatçıların nezdinde ana edebiyat türleri epik, lirik ve dramatik olmak üzere üç gruba ayrılır (Şemîsâ, 1373: 24). Bazı araştırmacılar, bu türlerin yanına didaktik türü de eklemiştir⁸ (Kedkenî, 1352: 110).

Klasik türler teorisine göre, bu teorinin özellikleri daha çok şiir alanında görülmüştür. Bundan dolayı epik şiir, alışılmışın dışında bazı olayların gerçekleştiği kahramanlık arka planına sahip, ulusal ve etnik rengi olan şiirsel bir öykü-anlatıdır. Lirik şiir, “duygu” ve “şahsî” her türlü olguyu içinde barındıran kişisel duyguların anlatıldığı bir şiir türüdür. Dramatik şiir ise insan yaşamından tarihsel ya da hayalî bir olayın görselleştirilmesi ve somutlaştırılmasıyla tamamlanan bir şiirdir (Kedkenî, 1352: 111). Heather Dubrow, tür kuralları ile sosyal kurallar arasında bir kültürden başka bir kültüre farklılık gösterdiğini söyler (Dubrow, 1389:8).

Edebî türlerin teorik temelleri romantizm döneminden sonra kapsamlı olarak tartışılmış ve incelemeye tabi tutulmuştur. Bu dönemden sonra türler teorisi destekçi bulmakla birlikte, teoriye muhalif bilim adamları da ortaya çıkmıştır. Benedetto Croce, bu teorinin en dikkat çeken muhaliflerinden biridir. Croce, bireysel niteliklere vurgu yapmakta ve eserin bu yönünün ön plana çıkması gerektiğini dile getirmektedir (Ahmedî, 1370: 287).

Wolk Warren, türler konusuyla ilgili “Acaba edebî türler teorisi, her edebî eserin belli bir türe ait olduğu varsayımını içerir mi?” sorusunu gündeme getirir (Warren, 1373: 260). Hans Robert Jauss, her edebî eserin belirli bir türe ait olduğu bilgisinin düşünülmemesi gerektiğine inanır ve buna örnek olarak Pehlevî hikâyeleri olarak değerlendirdiği bir romandan örnek verir. Jauss bunu romantik alegori, mizah, alay, dinî alegori, tasavvufî vb. bir koleksiyon olarak görmektedir (Ahmedî, 1370: 698). Ayrıca Alman eleştirmen Emil Steiger, çoğu edebî eserin üç farklı bileşenler içerdiğini ancak bu yönlerden birinin baskınlığının geri kalan yönleri gölgede bırakabileceğini vurgular.

Yapısalcılar, çoğunlukla edebî tür teorisini desteklemiştir. Todorov ve Kahler, bu teori ile ilgili araştırmalar yapmış ve fikirlerini beyan etmişlerdir (Ahmedî, 1370: 287). Jacobsen, dilin işlevlerini incelerken edebî türlere dikkat eder. O, birinci tekil şahsa yönelen lirik dilin duygusal işleviyle yakın bir bağlantısı olduğuna inanır. Ona göre üçüncü tekil şahsa odaklanan epik tür, dilin göndergesel işleviyle

⁷ Edebî türler teorisi için bkz. Makaryk, 1384: 380-381, Darem, 1381: 75-95, Wellek, 1374: 70-71, Kedkenî, 1352: 110, Dubrow, 1389: 10.

⁸ Purnamdarian, şairin felsefi, ahlaki, toplumsal düşünce ve niyetlerini doğrudan ifade ettiği dramatik şiirin tanımına dikkat çekerek ve bunu Fars şiiriyle ilişkilendirdiğinde bunun yerine hikemî ve didaktik şiirin kullanılabilmesine inanmaktadır. Ayrıca Purnamdarian Fars şiiri için epik, lirik ve didaktik türleri kabul eder.

Adres Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

bağlantılıdır (Jacobsen, 1381: 77). Genet, Faller ve Frau gibi teorisyenler edebî türler teorisine şekil konusunu da ekleyerek yeni bir tartışma ortaya atmışlardır. Onlar şekil ve tür arasında farklılıklar olduğunu söyler. Ghasemipour, tür ile alakalı olarak yapısal ve morfolojik konulara işaret eder (Ghasemipour, 1389: 76). Örneğin; Fars edebiyatında mesnevi nazım şeklinde mütekarib bahriyle bestelenerek zengin bir söz varlığına sahip olan epik şiir türünü hatırlatır. Başka bir deyişle şekil edebî türlerin konularını ve temalarını işaret eder.

Şekil, bir milletin örf, âdet, gelenek ve göreneklerinin destansı özelliklerinin anlatıldığı kaside, gazel, roman ya da başka edebî eserde yer alan bir unsurdur. Tanıma göre epik bir kaside veya epik bir romana sahip olmak mümkündür. Bundan dolayı şekil temanın, tonlamanın ya da tınlamanın niteliğinden ve bir türün durumundan ibarettir (Ghasemipour, 1389: 72). Bu tanımla birlikte herhangi bir eserin şekli belirli türden alınmış dilbilgisel bir form biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; bir eser destan olmadan da epik şiir ya da lirik şiir olabilir. Böyle bir durumda destan konusal olarak tür fakat niteliksel olarak epiktir.

3. Fars Hikâyeciliğinin Poetikası

Fars halk hikâyesine tür açısından bakıldığı zaman hikâyelerin bazı ortak unsurlara sahip olduğu ve bu hikâyeleri yazan veya anlatanların hikâyelerini tertip etmek için ortak kuralları olduğu görülmektedir. Fars edebiyatında kaleme alınan hikâyelerin konusu genel olarak rezmî, bezmî, âşıkî ve ayyârî hikâyeler olarak dört gruba ayrılmaktadır. Bu kategori içerisinde yer alan hikâyelerin her birinin anlatıcısının/yazarının yeterli bilgiye sahip olması gereken bazı özellikler mevcuttur. Bu özellikler aşağıda yer alan ilgili başlıklarda anlatılacaktır.

4. Fîrûz-nâme'nin Tipolojik Çalışmalarının Arka Planı

Kıssa-i Fîrûz Şâh üzerine çalışan araştırmacıların çoğu Fîrûz-nâme'nin türünü belirlerken Aristoteles'in edebî türler teorisini öne sürüp çalışmalarını bu doğrultuda sürdürmüşlerdir. Cemal Mirsâdikî, Kıssa-i Fîrûz Şâh hikâyesini bir yerde aşk, kahramanlık ve serüven konulu hikâyelerin içerisinde değerlendirirken (Mirsâdikî, 1366: 120), başka bir yerde ise Farsça mensur destanların bütün özelliklerini taşıyan en önemli destanlardan biri olarak değerlendirmiştir (Mirsâdikî, 1383: 60). Rezmî, Farsça hikâyeleri işledikleri konulara göre üçe ayırır ve Semek-i Ayyâr, Dârâb-nâme-i Tarsûsî, Emîr Arslan hikâyelerini aşk ve kahramanlık konusunu işleyen hikâyeler içerisinde değerlendirir. Hikâye türü olarak söz edilen bir diğer grup ise dinî içerikli hikâyelerdir. Rezmî, Fîrûz-nâme'yi Binbir Gece Masalları tarzında bir hikâye olarak değerlendirmiş ve bu gruba dâhil etmiştir (Rezmî, 1374: 166)

Rezmî, Farsça mensur eserleri muhteva açısından birkaç türe ayırdığı başka bir çalışmada Fîrûz-nâme'yi epik ve kahramanlık konulu eserler arasında zikreder. Buna gerekçe olarak da hikâyenin yapı, muhteva ve diğer hikâye unsurları açısından Semek-i Ayyâr hikâyesinden etkilenmesini gösterir (Rezmî, 1374: 228).

Fîrûz-nâme üzerinde en güncel çalışmayı yapan Mehran Afshari, Fîrûz Şâh hikâyesini epik bir metin olarak değerlendirirken (Afshari, 1388: 17), William Hanaway ise eserin İran romansları izleri taşıdığını ve kendi dönemi için oldukça önem arz eden bir eser olarak saymaktadır (Hanaway, 1974: 2). Kıssa-i Fîrûz Şâh'ın türü ile alakalı olarak yapılan diğer bir çalışma ise Hasan Abâdî'ye aittir. Abâdî, hikâye anlatıcılarının bu hikâyeyi meclislerde dilden dile aktardığını zikretmiş ve İran'ın mitolojik geleneklerinin yansıtıldığı mensur bir destan olarak nitelendirmiştir (Abâdî, 1386: 45).

William Hanaway, Fîrûz-nâme üzerine “*Love and War*” adlı müstakil bir kitap çalışması kaleme almıştır. Kitapta yer alan “bu masalın düzenleyicileri, bu hikâyenin anlatıcıları, bu eski hikâye” gibi ifadeler Dârâb-nâme'nin temel hikâyesini Peygamî'nin kaleme almadığını ve kendisinin başka bir

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

versiyon meydana getirdiğine işaret etmektedir (Hanaway, 1974: 13). Eserdeki romans tarzı hikâyeler, cin/peri hikâyeleri, yardımcı kahramanların hikâyeleri ve ayyârî hikâyeler hikâye örgüsünün en önemli unsurlarındandır (Hanaway, 1974: 18).

Hikâyenin edebî türü konusunda farklı görüşlere genel olarak bakıldığında araştırmacıların hem İranlı hem de yabancı kökenli oldukları; esere hikâye, destan, aşk hikâyesi, romans gibi isimlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Genel olarak hikâyenin edebî türü hakkında ortak görüşler olmakla birlikte görüşler arasındaki temel fark çoğunlukla hikâyenin konusuyla ilgilidir.

Kıssa-i Fırûz Şâh hikâyesinde anlatıcı bazen söylenecekleri doğrudan söylememekte ısrar eder ve dile getirilmesi gereken şeyi yardımcı bir kahramanın bakış açısıyla aktarır. Bunun bir örneği olarak Melik Dârâb'ın halka yapacağı konuşmayı vezirlerinin yapması gösterilebilir.

İran halk hikâyeleri uzun zamandır halk edebiyatı ürünleri olarak değerlendirilmekte ve Batı edebiyatına ait kuramlarla incelenmektedir. Halk bilimi yapısalcı kuramcılardan Vladimir Propp Rus peri masallarını yapısı bakımından inceleyerek sınıflandırmış ve bu alanda öncü olmuştur (Propp, 1371: 45; Zerrînkûb, 1333: 918). Fransız yapısalcı antropolog Levi Strauss, bir milletin halk hikâyelerinin ve mitolojisinin yapısı incelendiğinde o toplumun mitolojisi ve düşünce yapısının anlaşılabilceğine inanmaktadır (Akhhot, 1371: 55).

Yukarıdaki konular göz önüne alındığında akla birkaç soru gelmektedir. Kıssa-i Fırûz Şâh'ı Aristotelesçi edebî türlerden herhangi birisine dâhil etmek doğru olur mu? Bu tip halk hikâyelerini yapısına göre bağımsız bir tür saymak mümkün olabilir mi? Aksi halde hikâyeler tür açısından nasıl tanımlanıp sınıflandırılabilir? Acaba hikâyeler yapısına göre bağımsız bir tür sayılabilir mi? Sorulara cevap vermek için öncelikle bu hikâye Aristoteles'in edebî türler teorisine göre incelenmeli ve ardından Fars hikâye poetikası açısından tahlil edilmelidir.

5. Edebî Tür Teorisi Açısından Kıssa-i Fırûz Şâh'ın İncelenmesi

Modern tür teorisi ve klasik tür teorisinin birbirinden ayrılan yönleri vardır. Klasik teoride, türler birbirinden ayrıdır, ve yazarlar tür yasaını ihlal etmemeye çalışır. Modern teoride ise türler bir eserde karışık şekiller biçiminde yer alır. Avrupa'daki edebiyat çalışmalarının çoğu klasik Türk edebiyatı ekseninde oluştuğu yönünde bir kanaat mevcuttur. Fakat tür teorisi açısından Fars edebiyatının daha sistematik olduğu hususu da kabul görmektedir (Warren, 1373: 269). Çünkü Fars edebiyatında şiir için türle ilgili kurallar ortaya konmamıştır.

Edebî türler teorisine göre, teoriyi ortaya çıkaran bilim adamlarının teori hakkında detaylı bilgi sahibi olmadığı ve bunun sonucunda ortaya atılan teorinin ilkelerini ön planda tutmayan edebiyatların daha başarılı olduğu göze çarpmaktadır. Bundan dolayı Farsça edebî eserleri belli bir tür altında vermek yerine bu tarz eserlerde kullanılan edebî şekilleri incelemek daha doğru olacaktır.

5.1. Epik/Hamâsi Tür

Firdevsî'nin Şâh-nâme'sinin etkisinde kalan halk hikâyelerinin genelinde görülen özelliklerden birisi hamâsiliktir. Bu tip hikâyelerin anlatım tarzı, bakış açısı, tema ve olay örgüsü çoğu araştırmacının hikâyeleri epik tür olarak kabul etmelerine sebep olmuştur. Savaş sahnelerinin varlığı, eserdeki kahramanların birbirleri ile olan ikili mücadeleleri ve kahramanların sevdikleri kişi/ler uğruna her şeyi yapmaları bu hikâyelerin kahramanlık yönünün güçlü olduğunu gösterir.

Edebiyat sosyolojisi açısından Fırûz-nâme'nin epik yönünün değerini Firdevsî'nin Şâh-nâmesi ile karşılaştırmak mümkündür. Fırûz-nâme'deki anlatımın tasvirli ve canlı olmasının nedeni Moğol saldırısı sonrasında kaleme alınmasıdır. Bu açıdan bakıldığı zaman yazarın kendi ülkesinde yabancı

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

birinin varlığını benimseyememesi ve bu durumun toplum iradesine karşı olması böyle bir eser kaleme almasını tetiklemiştir. Dolayısıyla Fîrûz-nâme ile Şâh-nâme'nin farklı yazarlar tarafından aynı amaca yönelik yazılmış eserler olduğunu söylemek mümkündür. Anlatıcının hikâyede işlediği dostluk, yardımlaşma ve maneviyat duygusu hikâyedeki karakterlerin rollerinin tanıtımında da görülür. Melik Dârâb'ın savaş esnasında emîrleri ve askerleri ile birlikte savaşın gidişatının kendi lehlerine dönmesi için Tanrı'ya yalvarmaları bu durum için bir örnek teşkil etmektedir.

Fîrûz-nâme'nin yazıldığı dönem Moğol hâkimiyetinin sürdüğü ve toplumun yapılan saldırıları en derin duygularla hissettiği bir dönemdir. Halk, bu hikâyeyi hem saldırıları protesto etmesi hem de anlatılan hikâyeye bütünleştiği için benimsemiştir. Fîrûz-nâme'nin epik bir destan olduğu yönündeki teoriyi savunanlar, eserin tıpkı Şeh-nâme gibi İran ile dostluk hissini ve İran kültürüne saygıyı, dinleyicilere destansı bir tarzla öğrettiğine ve telkin ettiğine inanmaktadır. Mehran Afshari bu konu hakkında şu ifadeleri kullanır: "Fîrûz-nâme'nin Moğolların İran'a saldırılarından sonra ve Timurlular döneminde tertip edilip yazıldığı unsuru göz önüne alındığında İran kültürüne ne kadar iyi bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Tarihin her döneminde İran coğrafyasında sürekli saltanat mücadeleleri olmuş ve bu durum İran tarihini bütüncül bir bakış açısıyla incelemeyi zorlaştırmıştır. Tarihteki bu olaylar İran halkının bir şekilde tarih sahnesinde zayıf olduğunu ve siyasi arenada varlık gösteremediğinin bir göstergesidir" (Peygamî, 1388: 21-22).

Sonuç olarak Dârâb-nâme'de yer alan Melik Dârâb'ın ordusunun yer yer yenilgiler yaşaması, Rüstem'in soyundan gelen Pîlrûz'un esir düşmesi, Muzaffer Şâh'ın savaşın ortasında sevgilisini aramak için gitmesi gibi sahneler hikâyenin epik/hamasî yönünü zayıflatsa da hikâye içerisinde birçok destansı özellik görülmektedir.

5.2. Lirik Tür

İran halk hikâyelerinde ana unsur aşktır ve aşk; hikâyenin ilerlemesinde, olay örgüsünün akışında önemli bir unsurdur (Hanaway, 1974: 5). Dârâb-nâme'nin hemen giriş bölümünde bir aşk hikâyesinin anlatılacağı hissettirilir. Hikâyenin ana konusu olan Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât ile olan aşk hikâyesinin yanı sıra ikincil aşk hikâyeleri de vardır. Bu aşk hikâyelerine Ferrûhzâd ve Gül-nûş, Cemşid Şâh ve Gül-endâm, Behmen-i Zerrîn-kabâ ve Gül-bû'nun aşkını örnek vermek mümkündür. Hikâyeler anlatılırken dilde güçlü bir lirizm kendini hissettirir. Ayrıca Nizâmî, Sa'dî, Abdülvâsi Çelebi ve Fahreddin Es'ad Gürgânî'den alınan şiir parçacıkları eserdeki lirik dili açıklar niteliktedir. Daha önce de zikredildiği gibi hikâyenin ana teması aşk üzerine kurulmuştur ve aşk yüzünden hikâyenin birçok yerinde destansı kahramanlık yaratılır. Nitekim Fîrûz Şâh, Aynü'l-hayât'ın aşkından dolayı Yemen'e doğru yola çıkar ve aşk ekseninde gerçekleşecek olaylar silsilesinin kıvılcımını başlatmış olur. Aşk, hikâyede birçok kahramanın zor şartlar altında kurtulmasını sağlamıştır. Mensur bir şekilde kaleme alınmış olan hikâyenin bazı bölümlerinde şekvâ'îyye, mersiye ve gazel gibi lirik tarzda kaleme alınan nazım biçimleri serpiştirilmiştir. Bu unsurlar hikâyenin lirik atmosferini canlı tutmaya yardımcı olmuştur (Peygamî, 1339: 130).

5.3. Diğer Türler

Fîrûz-nâme içerisinde yer alan iki ana türün yanı sıra peri hikâyelerinin varlığı, ayyârî tarzda kaleme alınan hikâyeler ve olaylar Fîrûz-nâme'yi özel kılan bir diğer özelliktir. Ayrıca hikâye içerisinde didaktik unsurların varlığı hikâyenin dilini bazen didaktik dile dönüştürür (Peygamî, 1339: 637).

6. Fîrûz-nâme'nin Fars Hikâye Poetikası Açısından İncelenmesi

İran, halk hikâyesi türünün geliştirilip yaratıldığı ve çeşitli varyantlara uğradığı önemli bir coğrafyadır. Firdevsî'nin Şeh-nâme'si ve Fahreddin Es'ad Gürgânî'nin Vîs u Râmin eserleri Part (Eşkaniyan)

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

kökenlere sahip hikâyelerdir. Ayrıca Nizâmî'nin Hint kökenine sahip Sindbâd-nâme, Kelile ve Dimne, Tûtî-nâme gibi tercüme edilmiş hikâyeleri ve diğer taraftan Yunânî kökenlere sahip Vamık u Azra hikâyesi İran coğrafyasında edebî hikâye türünün önemini gösterir (Sâdıki, 1382: 8). Bu edebî tür Semek-i Ayyâr adlı eserle ortaya çıkmış, Tarsûsî'nin eseriyle devam etmiş ve Fîrûz-nâme ile de zirveye çıkmıştır. Safeviler döneminde hikâye anlatımı önemli bir noktaya gelmiş ve sonraki dönemlerde bütün muhalefet ve propagandalara rağmen devam etmiştir.

İran'da hikâye anlatma geleneği Gosanlar aracılığıyla revaç bulmuştur. Gosanlar, hikâye anlatma görevinin yanı sıra meclislerde üst düzey devlet yetkililerini ve halk kitlesini eğlendirmeye, övmeye, hicvetmeye, ağıt söylemeye, geçmiş zaferleri kutlamaya hazır bir topluluk olarak ön plana çıkmıştır. (Boyce, 1368: 4; Zarshinas, 1384: 50). Hikâyeleri çekici hâle getirebilmek için hikâyelere lirik, epik veya didaktik özellikler yükleyebilen Gosanlar, bu özelliklere sahip türleri mevcut ihtiyaç doğrultusunda baştan yaratma kabiliyetine de sahiptir. Ayrıca Sasaniler döneminde ozan denilen kimseler İran halk hikâyelerini romantik bir dille zikredip kendi enstrümanları ile de çalıp söylemişlerdir (Tafazzoli, 1376: 311). İran'da hikâye ve efsane anlatma geleneği İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. (Hasan Âbâdî, 1386: 45).

Şeffî'i Kedkenî İran'da çok sayıda hikâye külliyyatına bakmış ve genel olarak İran'da hikâye anlatma ve yazmanın özel bir kritere sahip olduğunu tespit etmiştir (Kedkenî, 1380: 351). Kedkenî, söylediklerine dayanak olarak Abdü'n-nebî Fahrü'z-zemânî'nin kaleme almış olduğu ve hikâye anlatma sanatı alanında önemli bir yere sahip olan Tırazü'l-ahbâr isimli eseri referans olarak verir. Eser, hikâye anlatım kurallarını, hikâye öğelerini ve hikâye anlatma sanatını inceleme alanında büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca hikâye türlerini "Rezmî, Bezmî, Âşıkî, Ayyârî" olarak sınıflandırması açısından da dikkate değerdir. Kitap içerisinde her bir hikâye türü için kendine özgü açıklamalar ve örnekler verilmiştir.

Tırazü'l-ahbâr'ın müellifi her bir hikâyenin anlatıcısı için özel şartlar olduğunu belirtir ve anlatıcının farklı durumlarda değişik davranışlara sahip olması gerektiğini açıklar. Anlatıcı bir savaş hikâyesinde aktif ve fasih konuşmalı, kahraman kılıcı çektiğinde ise iki dizinin üstüne oturmalıdır. Diğer tarafta bezmî bir hikâyede tebessüm ederek sakin bir anlatımla okumalı, aşk hikâyesi ise talep edenin ve edilenin ihtiyacı açısından tevazuyla icra edilmelidir (Kedkenî, 1380: 358). Başka bir ifade ile hikâye anlatıcısı söz konusu dört konuda da hikâye icra etme sanatına her zaman sahip olmalıdır.

Tırazü'l-ahbâr müellifinin hikâye anlatıcısı tarafından hikâyenin yaratılma süreci üzerine yaptığı uygulamalar dikkate değerdir. Fakat bu hikâyelerin yazılı bir tür olduğu ve kendine has bir anlatım tarzı içerdiği unsuru da gözden kaçırılmamalıdır. Bu sebepten İran halk hikâyeleri okuma/icra sırasında konu, dil ve anlatım tarzı açısından çeşitli durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda farklı icra yöntemleri hikâye anlatıcısı tarafından kullanılabilir.

6.1. Rezmî Tür

Dârâb-nâme'de en çok işlenen konuların başında savaş gelmektedir. Hikâyenin ana kahramanı ve yardımcı kahramanlar sevdikleri uğruna mücadeleler etmiş, kahramanlıklar yapmışlardır. Ayrıca hikâye içerisinde savaş aletleri o kadar çok geçmektedir ki çoğunun genel özelliklerini ve kullanım yöntemlerini öğrenmek mümkündür. Olay örgüsü içerisinde savaş tarzları ve savaşın ilkeleri titizlikle işlenmiştir. Savaş sahnelerinin genellikle epik bir üslupla kaleme alındığı ve Firdevsî'nin Şeh-nâme'sinden yer yer alıntılar nakledildiği görülmüştür. Müellif, metnin ahengini sağlamak ve esere anlatım çeşitliliği katmak için bu şiirlerde değişiklikler yapar (Peygamî, 1339: 279).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

Dârâb-nâme'deki savaş sahneleri içerisinde en dikkat çekenlerden birisi Şâh Hezber'in Fîrûz Şâh ile mücadele edeceği esnada savaş meydanına atıyla gelmesidir. Bu bölümde kahramanın kendisi ve atı ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir ve savaş esnasında gerekli olan savaş aletleri tanıtılır.

Savaş sahnelerinde dikkat çeken bir diğer unsur ise kahramanın savaş meydanında kendisini destansı bir eda ile övmesidir. Fîrûz Şâh ile ikili mücadeleye girecek olan Şâh Hezber'in kendisini övdüğü pasaj dikkate değerdir:

“Şâh Hezber leşkerde turup sag sol alaylar bağlatup karâr itdiler çün iki ‘askerün tertibi murâdları üzre görüldi. Tarafeynden çeşm ü gîn-i gazabla birbirine kec kec nigâhlar iderlerdi. Mübârizler cengine azm idüp muhanneslerin iki gözi ardında yol gözlerdi. Ol kimesne kim ‘azm-i meydân eyledi. [105b] Yemenîlerden bir süvâr idi. Bir eyü at altında ve bir siyâh kaftân girdi ve bir çâr pehlü külâh başında şemşîr-i Mısrî belinde var. Bir cân-sitân nîze elinde temâm âyîn-i merdân üzre meydâna girüp ‘adüvv-i er na’ra urup cevelân eyledi. Sadâ-yı bülend ile çağırıp eyitdi. “Ey İrânîler beni bilin, bilen bilmeyen dahı bilsün kim Şâh Hezber ibn Şâh Sürûr’am. Meydâna gelün tâ Yemenîlerin erliğin göresiz. Mülk-i Yemen’e ne hüccetle geldünüz gelün söyleşelim” (Aydın, 2022: 284).

Epik türün özelliklerinden olan mübalağa unsuru bazı hikâyelerde sıklıkla kullanılmıştır. Fîrûz Şâh ve Ferruhzâd'ı hapseden Gevrenğ'in gördüğü rüyayı bu bağlamda örnek olarak vermek mümkündür.

Bu gice vâkı’ında iki arslan üzerime geldiler, atum üzerinden beni aşığa aldılar ve karnumu yardılar. Başımı karnuma koydılar, kalbümü ve cigerümü yediler. O korkuyla uyandım [75a] (Aydın, 2022: 230).

Bazı bölümlerde hikâyenin atmosferi öyle destansı bir hal alır ki Fîrûz Şâh'ın sevenleri ellerine kılıcı alır ve savaşır. Örneğin; Aynü'l-hayât Fîrûz Şâh'ı görmeye gittiği esnada şahın muhafızlarıyla kavgaya tutuşur ve hepsini kılıçtan geçirir. Bir diğer örnekte ise savaş meydanına giren Cihân-efrûz, savaş öncesi yapılan birebir mücadelede birkaç pehlivanı öldürür. Bu iki örnekten hareketle şunu söylemek mümkündür: Dârâb-nâme içerisinde lirik konuların destansı bir üslupla işlendiği ve bu durumun genellikle birbirine âşık iki kahramanın dâhil olduğu olay örgüsünde ele alındığı görülmüştür.

Destansı tarzda anlatılan bir olay örgüsünün hemen başında lirik bir dilin kullanıldığı, sonrasında ise anlatımın epik bir edaya dönüştüğü durumlar da vardır. Behzâd ile Nasr bin ‘Adl'in ana kahraman olduğu bir hikâyede böyle bir durum söz konusudur.

“Nasr bin ‘Adl “Ey pehlevân niceşin ve ey mübâriz-i cihân hoş geldün, mülk-i Dımışk'ı müşerref eyledün.” didi. Behzâd “Hâliyâ sizün sözünüzle geldüm ki Muzaffer Şâh tarafından and içem tâ bizüm tarafımızdan emîn olasız. Egerçi İrânîlerin sözinde anda ihtiyaç yoktur. Melik Dârâb bize böyle buyurmuşdur. Hak te’âlânun kullarını âsân tutun âlem halkına sizden ezâ irişmesün dimişdür. Hudâ-yı te’âlânun tevfiğiyle şehri Dımışk'ı alıruz hayli ayak altında kalurdi çün siz itdiğünüz işlerde peşimân oldunuz. [171a] Pehlivân Behzâd “Biri budur ki üzerinde iki darb-ı gürz hakkum vardır. Ol bana üç gürz urup bizüm memleketimizde resm budur ki darbu üçer üçer ururlar.” didi (Aydın, 2022: 656).

6.2. Bezmî ve Âşıkî Tür

Tırazü'l-ahbâr kitabının müellifi Abdü'n-nebî Fahrü'z-zemânî eseri dört bölümden oluşturmuştur. Bu dört bölüm içerisinde bezm ve aşk ile ilgili müstakil iki bölüm bulunmaktadır. Eserde bu bölümlerin yer alması klasik Fars hikâyesinin anlatımında lirik yönün çok fazla öneme sahip olduğunu gösterir.

Bezmî ve âşıkî tarzda yazılan hikâyelerin kurgusu ile olay örgüsünde geçen belli başlı ifadeleri şu şekilde açıklamak mümkündür: Mey, sâkî, besteci, bahar, temmuz, sonbahar, kış, güneşin doğuşu, güneşin batışı, bahçe, hayvanlar, saray vb. Âşıkî tarzda ise; aşk, güzellik, dadı, at, âşık, güneşin doğuşu ve batışı, ayrılık gecesi, ağlama, kavuşma gecesi, gelin getirme, evlilik ve çocuğun doğumu (Kedkeni, 1381: 116-118).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Yukarıda ifade edilen ibarelerden hareketle bezmî ve âşıkî türün Fîrûz-nâme'de sıklıkla işlendiğini söylemek mümkündür. Hikâye boyunca bir taraftan meclislerde mey, meyhane, kadeh konusu işlenirken diğer taraftan savaş meydanlarında kılıç, kalkan, kös ve kahramanlıklar anlatılır. Fîrûz Şâh periler tarafından kaçırıldığında kendisini şöyle mutlu ederdi:

Şehzâde sofrayı açtı, iki kızartılmış tavuğu servis etti. Yemekler yendikten sonra sofraya toplandı ve Tanrı'nın verdiği nimetlere şükretti. Yemekten sonra altından yapılmış ve mücevherlerle süslenmiş olan sürahiyi gördü. Sürahiyi kendine doğru çekip kadehini doldurup içti (Peygamî, 1341: 722).

Hikâyede savaş meydanlarında çalınan enstrümanlardan da bahsedilmiş fakat ayrıntıya girilmemiştir. Doğanın güzelliği her zaman hikâye anlatıcısını betimleme yapmaya teşvik etmiştir.

Behzâd; sümbül, yasemin, menekşe ve fesleğen gibi yüzbinlerce rengarek, hoş kokulu çiçeklerin açtığı adaya ayak bastığında çok mutluydu. Adanın her tarafından inci tanesi gibi berrak suyun aktığını gördü (Peygamî, 1341: 755).

Revân-ı âb der-sebze-i âb hurd

Çü sîm-âb der-peyker-i lâciverd⁹

Giyâhân-ı neveste ez-katre-i por

Çü ber-şâh-ı mînâ ber-âverde dür¹⁰

Eserde güneşin doğuşu ve batışı tasvirine Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inden bir şiir eşlik eder (Peygamî, 1339: 627).

Handîd-i şükûfe ber-dırahtân

Çün sikke be-rûy-ı nîk-bahtân¹¹

Ez lâle vü la'l ü ez-gül-i zerd

Gîtî âlem-i dü-reng ber-kerd¹²

Ez berg ü nevâ hezâr destân

Bâ-berg ü nevâ be-bâg u bostân¹³

Her fâhte ber-ser-i çenârî

Der-zemzeme-i hadîs-i yârî¹⁴ (Peygamî, 1341: 713)

Hikâyelerin olay örgüsünde önemli bir yere sahip olan ayyârlar eğlence meclislerinde her yönüyle anlatılır. Sevgilinin güzelliği, meclisin hoş kokusu, şarkı aletleri, âşık ve mâşuğun sohbetleri, sevgilinin cilvesi, şarap kadehi ve doğa manzarası bu hikâyede mükemmelliğe ulaşmış olan lirik türün zirvesidir (Peygamî, 1339: 734). Bu bölümde anlatıcı hikâye içerisindeki tasvirini güçlendirmek için lirik şiirlerden

⁹ Yeşillikler içerisinde akan su, lacivert bir nehre akıyor.

¹⁰ Su damlalarıyla bürünmüş ve yeni açmış bitkiler, inci tanesi gibi serpilmiştir.

¹¹ Paranın şanslı bir kişinin yüzünü güldürdüğü gibi goncalar ve dallar ağaçlara gülümsüyor.

¹² Dünya; lâle, sarı gül ve lal taşı gibi ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarıyor.

¹³ Binbir türlü sıkıntısı olan dünyanın bütün güzelliklerini yaşamaya değer.

¹⁴ Çınar ağacının üzerinde öten her kumru bir aşk ve sevgi hikâyesini anlatır.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

çokça faydalanmıştır. Ayrıca âşık ve mâşûğun ayrılıktan inlemesi, düğün gecesi töreninin anlatılması gerçekçi bir eda ile tasvir edilir.

Fîrûz-nâme’de kişilerin fiziksel özelliklerinin tasvir edilmesine özen gösterilir. Betimlemeler genellikle kadın kahramanların doğal güzelliğine yönelik olmakta ve yapılan tasvirler ile adeta canlı bir tablo çizilmektedir. Hikâyenin başkahramanlarından birisi olan Aynü’l-hayât’ın aşağıdaki örneklerde tasvir edilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

“Nâ gâh karşusunda bir kız şekli âşikâne oldu ki anun la’l-i leb-i hûşî âdemi âb-ı hayvâna görünmez idi ve nergis mesti kaşları yayında tîr ü gamzesiyle atmadık cân komaz idi. İbrîşimden güneşe ‘anberin kemend atardı ve kâkülleri enbûsî çevgân ile zenahundan siminî top kapardı. Yüzünde kudretten üç hâl-i müşgîni var idi. Sünbül kâkülleri bâlîni üzerinde tağulmuş nergis gözleri örtülmüş, gül cebîni üzre jâle gibi ‘araklar çîn çîn olmuş kulagında iki kızıl yâkût salnur” [202b] (Aydın, 2022: 118-417).

6.3. Ayyârî Tür

Tırazü’l-ahbâr’da ele alınan türlerden birisi olan ayyârî tür kategorisinde cinlerin, sihirbazların, devlerin, hilekârların özelliklerine değinilmiştir. Bunlar bağımsız bir kategori olarak da değerlendirilebilir. Ayyârlar, Fîrûz-nâme’de çok önemli bir role sahiptir. Hikâyenin en önemli ayyâr kahramanlarından birisi Fîrûz Şâh ve Ferruhzâd ile aynı burçta doğan Bihruz Ayyâr’dır.

Sembolik olarak dev bir babadan ve insan bir anneden dünyaya gelir. Ayyârların olay örgüsünde yaptıkları bazı faaliyetler hikâyelerde bazen kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; Tarık Ayyâr’ın Muzaffer Şâh’i kaçırmaması, Âşûb Ayyâr’ın Tûrân-duht’i devin elinden kurtarması, Şebreng Ayyâr’ın İran prensesini kurtarmak için tünel kazması gibi hadiseler hikâye içerisinde dikkat çeken ayyârî faaliyetlerden bazılarıdır (Peygamî, 1388: 468).

Ayyârların hikâye içerisinde kullandığı hançer, kement, sarhoş edici ilaçlar, tünel kazmak için kullandıkları araçlar hikâyede sürekli anlatılır.

“Kemendlerin ele alup kılıçların kuşanup ham kemendle tam üzerine çıkdılar. Bu asl gice içinde ol kemend ü hançerle müzeyyen gitdiler. Yüce yirlere kemend atdılar, alçak yirlere kemendle indiler. Birbirin elin tutarak ine çika gitdiler” [40b] (Aydın, 2022: 193).

7. Sonuç

Fîrûz-nâme, hikâye anlatıcıları tarafından dilden dile aktarılan ve İslamiyet’ten önce kalmış mensur hikâyelerden birisidir. Her ne kadar bu hikâyeyi Aristoteles’in edebî türler teorisi açısından incelenmek istense de bu hikâyelerin üç edebî tür ile sınırlı kalmayacağı görülmüştür. Bu teoriye göre halk hikâyelerinden sadece bir eserin tür konusu incelenebilir. Fakat eserin epik, lirik veya didaktik gibi baskın bir yönü olduğu belirlenemez. Çünkü yazar ya da anlatıcı hikâye içerisinde sürekli farklı türleri kullanır ve bu da kullanılan tür/lerin tespit edilmesini zorlaştırır. Hikâyenin büyük bir bölümünü epik ve lirik özellikler oluştursa da esere net olarak lirik veya epik diyebilmek mümkün değildir. Eser içerisinde didaktik unsurların varlığı, epik, lirik ve didaktik türlerden örneklemeler olmasından dolayı eserin klasik Fars hikâyecilik geleneği bağlamında incelenmesini hikâyenin türünün belirlenmesinde daha etkili sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Fîrûz-nâme sayısız duygusal olayların lirik bir şekilde, kahramanlık olaylarının ise epik bir anlatımla ifade edildiği bir aşk hikâyesidir. Hikâyenin olay örgüsü her ne kadar Fîrûz Şâh ve Aynü’l-hayât’ın aşkı ekseninde dönse de yardımcı kahramanların da yaşadıkları olaylar örgüsü kendisine yer bulmuştur. Hikâyenin anlatıcısının hikâye anlatımı aracılığıyla farklı karakterleri tanıtmaya okuyucuda farklı bir etki bırakmıştır. Bundan dolayı genel olarak İran halk hikâyeleri ve özel olarak Fîrûz-nâme bağımsız bir edebî tür olarak almak farklı şekillerde incelenmesinde katkı sağlayacaktır.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Edebî türler ile ilgili kitaplar kaleme alınırken Fîrûz-nâme gibi ihtiva ettiği hikâyeler yönünden çeşitlilik arzeden hikâyeleri belli bir tür altına yerleştirerek sınırlandırmamak gerektiği hususuna dikkat edilmelidir. Hikâyeyi nakleden anlatıcı bu tip hikâye metinlerinde dinleyicilerin/okurların ihtiyaçlarına göre rezmî, bezmî, âşikî ve ayyârî özellikler ihtiva ettiğini belirtmelidir.

Kaynakça

- Akderin, F (2020). Poetika-Şiir Sanatı Üzerine. İstanbul: Say Yayınları.
- Aydın, Halis (2022). Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin Kıssa-i Fîrûz Şâh Tercümesi (İnceleme-Tenkitledi Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Akhot, A (1371). Hikâyenin Grameri. İntişârât-ı İsfahan.
- Babek, A (1370). Metnin Yapısı ve Yorumlanması. İntişârât-ı Tahran.
- Darem, M (1381). "Edebî Türler." Şehid Beheřti Üniversitesi Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, S. 33, s. 75-96.
- Dubrow, H (1389). Edebî Tür (Çev: Farzana Taheri). İntişârât-ı Tahran.
- Ghasemipour, K (1379). "Şekil ve Tür: Edebî Türler Teorisi Çerçevesinde Bir Tarışma." Edebiyat Eleřtirisi, C.3, S.10, s. 64-89.
- Hanaway, W (1974). Love and war, New York: Delmar.
- Hanaway, W (1990). "Bîgâmî", Encyclopedia Iranica, V.4, London and New York.
- Hanaway, W (1999). "Fîrûzşâh-nâme", Encyclopedia Iranica, V. IX, Colombia.
- Hasanabadi, M (1381). "Semek-i Ayyâr Efsane mi, Destan mı?" Meşhed Beşeri Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 40, S. 3, s. 37-56.
- İ, Afshar. ve M, Afshari (1388). Fîrûzşâh-nâme Cilt 3. İntişârât-ı Tahran.
- Jakobson, R (1381). Dilbilim ve Edebiyat Eleřtirisi (Çev: Hossein Pâyande), İntişârât-ı Tahran/ Ney.
- Kedkeni, Ş ve Muhammed, R (1352). "Edebî Türler ve Fars Şiiri." Bilgelik Dergisi, C. 2, S.5, s.96-119.
- Kedkeni, Ş ve Muhammed, R (1380). "Fars Edebiyatında Hikâyeci Anlatma Sanatının İlkelere: Şehriyari'nin Tezi, s. 351-360. İntişârât-ı Tahran.
- Kedkeni, Ş ve Muhammed, R (1381). "Tirazü'l-Ahbar'a Bir Bakış, Baharistan Mektubu." S. 1, s. 109-122.
- Mahcûb, M.C (1384). İran Halk Edebiyatı: Hasan Zülfikârî'nin Çabasıyla. İntişârât-ı Tahran/ Çeřme.
- Makaryk, İ (1384). Modern Edebiyat Teorileri Ansiklopedisi (Çev: Mehran Muhacir ve Muhammed Nabawi). İntişârât-ı Tahran/ Âgâh.
- Minorski, V (1337). Vis ü Ramin: Part Aşk Hikâyesi, Muhammed Cafer Mahcûb'un Yorumuyla, s. 389-440, İntişârât-ı Tahran.
- Mîrsâdıkî, C (1383). Hikâye ve Edebiyat. İntişârât-ı Tahran/ Mehr.
- Mîrsâdıkî, C (1388). Hikâye Unsurları. İntişârât-ı Tahran/ Suhen.
- Mîrsâdıkî, C (1466). Kurgu Edebiyatı. İntişârât-ı Tahran/ Mahor.
- Peygamî, M (1339). Dârâb-nâme-i Cild-i Evvel: Tashih, Mukaddime ve Zebihullah Safâ'nın Notları. Tahran: Kitap Çeviri ve Yayıncılık Şirketi.
- Peygamî, M (1341). Dârâb-nâme-i Cild-i Duvüm: Tashih, Mukaddime ve Zebihullah Safâ'nın Notları. Tahran: Kitap Çeviri ve Yayıncılık Şirketi.
- Propp, V (1368). Masalların Morfolojisi (Çev: Feriddun Bedrei). İntişârât-ı Tahran.
- Propp, V (1371). Masalların Tarihsel Kökenleri (Çev: Feridun Bedrei). İntişârât-ı Tahran.
- Purnamdarian, T (1386). "Fars Şiirinde Edebî Türler." Kum Üniversitesi Beşeri Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.1 , S.3, s. 7-22.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

- Rezmcu, H (1374). *Fars Dilinde Edebî Türler ve Eserler*. İntişârât-ı Meşhed: Astan Quds Razavi.
- Sadıkî, A.E (1382). “Vâmık u Azra Hikâyesi ve Yunani Kökeni.” S. 4, s. 4-16.
- Safâ, Z (1369). *İran’da Edebiyat Tarihi Cilt 4*. İntişârât-ı Tahran/ Firdevs.
- Sîrûs, Ş (1373). *Edebî Türler*. İntişârât-ı Tahran.
- Tafazzoli, A (1376). *İslam Öncesi İran Edebiyatının Tarihi*. İntişârât-ı Tahran.
- Wellek, R (1374). *Yeni Eleştiri Tarihi Cilt 2*, (Çev: Sa’id Erbâb Şîrânî), İntişârât-ı Tahran/ Nilüfer.
- Wellek, R ve Warren, A (1373). *Edebiyat Teorisi* (Çev: Ziya Mowahhed ve Parviz Mohajer), İntişârât-ı Tahran Tahran: Bilimsel ve Kültürel Yayıncılık.
- Zarrinkoob, A (1333). “Halk Efsaneleri.” *Sokhon Dergisi*, Sayı: 12, s. 918-926.
- Zarshanas, Z (1384). *Antik İran’da Anlatı Edebî Mirası*. İntişârât-ı Tahran: Kültürel Araştırma Ofisi.
- Zekavati, A (1387). *İran Halk Hikâyeleri*. İntişârât-ı Tahran.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124